

İster hissî ister akîf olsun mahiyeti bakımından idrak, idrak edilen şeyin sûretini, kopyasını almaktır; algılanan şey dıştaki hakikat değil onun hissedilen duyu organında meydana gelen bir benzeridir. Hissedilen şeyin şuurda anlam kazanması, ancak duyu organınca algılanması ve onda iz bırakması ile olur. Akıl ile kavranılan şeyler için de durum aynıdır. Akledilir şey (mâkul), nefiste imajı oluşan hakikatin benzeridir (İbn Sînâ, *en-Necât*, s. 168; Gazzâlî, *Me'âricü'l-kuds*, s. 66). Sonuçta her idrak bir soyutlama işlemidir. Bu işlem duyum idrakleriyle başlar ve derece derece yükselerek akîf kavramların oluşmasıyla en yüksek noktasına ulaşır. Sûretin maddeden ve maddî ilişkilerden tecrit edilmesi için dış ve iç duyuvarın faaliyetlerine ihtiyaç vardır (İbn Sînâ, *en-Necât*, s. 169; a.mlf., *Avicenna's De Anima*, s. 58-59). Akîf idrak dışındaki idrak türlerinin hepsi için madde ve maddî ilintilerin varlığı gereklidir, ancak bunlarda tam soyutlama yapılamaz. Akîf idrak ise tam ve mükemmel bir soyutlamadır. Akıl şahıslara göre değişmeyen küllî mânâyı idrak eder. Nesnenin varlığının hazır veya gaip, uzakta yahut yakında olması durumu değiştirmez. Akıl fizik ve metafizik âleme nüfuz eder ve bunlardaki gerçekleri çekip çıkarır, soyutlar. Eğer idrak edilen şey tamamıyla mânevî bir özellikle ise Gazzâlî'ye göre onu soyutlamaya ihtiyaç duymaksızın da idrak edebilir (*Me'âricü'l-kuds*, s. 68). Bu aşamada Gazzâlî, akîf idrakten sonra zevke dayalı tasavvufî idraki söz konusu etmektedir. Gazzâlî, nebevî hakikatlerin akli aşan bir boyutunun bulunduğunu ve bu boyutun ancak tasavvufî zevk vasıtalarıyla idrak olunabileceğini söyler (*el-Münkız mine'd-dalâl*, s. 72-83).

Günümüz psikolojisinde bütün ayrıntılarıyla incelenen, idraki tayin eden yapı ve fonksiyonel faktörlerin varlığı yüzeysel ve basit de olsa müslüman düşünürlerce farkedilmiştir. İbn Sînâ, dikkat hallerinin bilgi edinmedeki seçici rolü üzerinde dururken (*Avicenna's De Anima*, s. 170-171) Muhyiddin İbnü'l-Arabî, hızla döndürülen bir ateş parçasının bütün bir daire ya da düz çizgi şeklinde algılanmasını duyu organlarından bağımsız olarak hareketin süratine bağlayıp açıklamıştır (*el-Fütûhât*, III, 138). Aynı zamanda İbnü'l-Arabî, duyum ve idrakin değeri konusunda bütün İslâm kültür çevresine mal olmuş bulunan görüşleri dile getirir. Buna göre duyunun idrak ettiği şey doğru ve gerçektir, yanlışlık hüküm veren akla aittir. Duyu

asla yanlışlık yapmaz. Akıl da idrak ettiği şeyde kesinlikle hata etmez; yanlışlık hükmünde olur (a.g.e., II, 395, 397).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "drk" md.; *et-Ta'rifât*, "el-İdrâk" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 484; Cemil Salîbâ, *el-Mu'cemü'l-felsefî*, Beyrut 1982, I, 53-57; Fârâbî, *el-Medînetü'l-fâzıla*, Kahire, ts., s. 47-48, 59-60; İbn Sînâ, *en-Necât*, Kahire 1357/1938, s. 163-183; a.mlf., *Avicenna's Psychology* (nşr. Fazlurrahman), London 1952, s. 38-41; a.mlf., *Avicenna's De Anima* (nşr. Fazlurrahman), London 1970, s. 34, 48, 58-59, 62, 66, 170-171, 241-244; Gazzâlî, *İhyâ*, Kahire 1377/1957, I, 102; a.mlf., *Mi'yârü'l-ilm*, Kahire 1961, s. 89; a.mlf., *Me'âricü'l-kuds*, Kahire, ts. (Matbaatü'l-istikâme), s. 31, 66-68; a.mlf., *el-Münkız mine'd-dalâl*, Beyrut 1408/1987, s. 72-83; İbn Rüşd, *Telhîşü Kitâbi'n-Nefs* (nşr. Ahmed Fuâd el-Ehvânî), Kahire 1950, s. 66-96; a.mlf., *Tehâfütü'l-Tehâfüt*, Kahire 1319/1910, s. 279; Fahrreddin er-Râzî, *Kitâbü'n-Nefs ve'r-rûh*, Lahore 1388/1968, s. 77-78; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, II, 395-397; III, 138; Nâsîrüddîn-i Tûsî, *Şerhi Tecrid* (Seyyid Şerîf el-Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf* içinde), İstanbul 1311, s. 129-130; Adudüddin el-İcî, *Şerh-i Makâşid*, İstanbul 1300, s. 229-231; İbn Haldûn, *Mukaddime*, Kahire, ts. (Dârü's-Şâb), s. 89-90, 98; a.mlf., *Şifâü's-sâil* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1977, s. 110-111; Georges L. Fonsegrive, *İlm-i Nefs* (trc. Ahmed Nâim), İstanbul 1332, s. 293-296; M. Şemseddin, *Felsefe-i Ülä*, İstanbul 1339-41, s. 328-343; D. Krech - R. S. Crutchfield, *Sosyal Psikoloji* (trc. Erol Güngör), İstanbul 1970, s. 84-162; Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, İstanbul 1978, s. 120-144; Abdülkerim Osman, *ed-Dirâsâtü'n-nefsiyye 'inde'l-müslimîn*, Kahire 1401/1981, s. 277-368; Mehmet Dağ, "İbn Sina Psikolojisi", *İbn Sînâ: Doğumunun Bininci Yılı Armağanı* (haz. Aydın Sayılı), Ankara 1984, s. 343-430; Rita L. Atkinson v.dğr., *Psikolojiye Giriş* (trc. Kemal Akatay v.dğr.), İstanbul 1995, I, 185-194; Robert S. Feldman, *Understanding Psychology*, New York 1996, s. 124-137; R. Arnaldez, "İdrâk", *EP* (İng.), III, 1028-1029; Asgar Dâdebe, "İdrâk", *DMBİ*, VII, 321-322.

HAYATI HÖKELEKLİ

el-İDRÂK

(bk. KİTÂBÜ'L-İDRÂK).

İDRAR

(bk. BEVL).

İDRİS

(إدریس)

Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerden biri.

Kur'an'da sadece iki yerde doğrudan zikredilmektedir. Bunların birinde, "Kitapta İdris'i de an; çünkü o çok sadık bir peygamberdi. Biz onu yüce bir makama

yükselttik" (Meryem 19/56-57), diğerinde, "İsmâ'il'i, İdris'i, Zülkifl'i de hatırla. Bunların hepsi sabredenlerdendi. Onları rahmetimize kabul ettik. Onlar hakikaten iyi kimselerdendi" (el-Enbiyâ 21/85-86) denilmektedir. Kur'an'da İdris'le ilgili olarak "ağlayarak secde etme, doğruya ulaştırılma, seçkin kılınma" (Meryem 19/58); "şanın ve mekânının üstün ve yüce olması" (Meryem 19/57); "sabredici olma" (el-Enbiyâ 21/85); "siddik ve nebî olma" (Meryem 19/56) gibi nitelikler de yer almaktadır (Fîrûzâbâdî, VI, 51). Hadislerde İdris'ten sadece mi'rac hadisesi dolayısıyla bahsedilir. Hz. Peygamber onunla bazı rivayetlere göre ikinci, hadislerin çoğunluğuna göre ise dördüncü kat semada karşılaşmıştır (Buhârî, "Şalât", I; "Enbiyâ", 4, 5; Müslim, "İmân", 259, 263, 264).

İdris'le ilgili olarak gerek tarih, tabakat ve tefsir kitaplarında gerekse kısas-ı enbiyâ türü eserlerde oldukça farklı ve ayrıntılı rivayetler yer almakta, idris kelimesinin menşei ve anlamına dair çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Arap lugatçıları, idrisin yabancı bir kelime olduğunu belirtmektedir (*Tâcü'l-'artûs*, "dri" md.; *Kâmus Tercümesi*, "dri" md.; *el-Mu'arreb*, s. 102). Aloys Sprenger ve Eickmann gibi bazı Batılılar ise kelimenin Arapça olduğu görüşündedir (Jeffery, s. 51). Bazı İslâmî kaynaklarda İdris'in asıl adının Uhnûh (Ah-nûh) olduğu, Allah'ın kitabını çok okuduğu için kendisine İdris denildiği nakledilirse de (İbn Kuteybe, s. 10) bu görüş doğru kabul edilmemektedir. İdris kelimesinin İbrânîce ve Süryânîce'de aslının bulunmadığı nakledildiği gibi "ders" kökünden "if'il" kalıbında Arapça bir kelime olup İbrânîce'de "öğretti, alıştırdı, eğitti" anlamındaki "hnh" kelimesinin tercümesi olduğu da ileri sürülmüştür (Ahmed el-Cevâlîki, s. 102-103; Jeffery, s. 51). Zemaşşerî, idrisin ders kökünden Arapça bir kelime olduğu, Allah'ın kitabını çok okuyup incelediği için kendisine bu ismin verildiği yolundaki görüşü reddeder (*el-Keşşâf*, II, 513).

Modern çalışmaların çoğunda idris kelimesinin Arapça olmadığı kabul edilmekte, fakat hangi dilden geldiği hususunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Theodor Nöldeke, önceleri kelimenin Theodoros'tan geldiğine kani iken daha sonra bir havârinin adı olan Andreas'ın Süryânîce kanalıyla gelen Arapça şekli olduğunu ileri sürmüştür. Richard Hartmann da İdris adının Andreas'tan geldiğini düşünmekte, ancak bunun bir havâri değil Büyük İs-

kender'in âb-ı hayâtı aramaya çıkarken yanına aldığı açısının adı olduğunu söylemektedir (*EP² [Fr.]*, III, 1056). Grimme, kelimenin Güney Arabistan menşeli olabileceğini belirtmişse de Güney Arabistan kitâbelerinde böyle bir isme rastlanmamıştır (Jeffery, s. 52). Paul Casanova, idrîs'in aslının "ezra" olduğunu, buradan Grekçe'ye "esdras" olarak geçtiğini, oradan da idrîse dönüştüğünü öne sürmektedir (*JA, CCV [1924]*, s. 358). C. H. Toy, idrîs kelimesinin Mopsuestialı Theodore'dan geldiğini iddia ederken Albright kelimeyi Hermes-Poemandres'e bağlar (Jeffery, s. 52).

İdrîs kelimesinin menşesine dair bu görüşler İdrîs'in kimliğiyle ilgili tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Müslüman müellifler, Kur'an'daki bilgilerden hareketle ve Kur'an dışı kaynaklardan, özellikle de Kitâb-ı Mukaddes, apokrif eserler ve rabbânî literatürden faydalanarak İdrîs'i, Kitâb-ı Mukaddes'te yer alan ve semaya kaldırılmış olan şahsiyetlerden (Hanok [Hanokh, Enoch, Uhnûh], İlyâ [İlyâs] veya Hızır) biri olarak kabul etmişlerdir. Diğer taraftan İdrîs, Hermes'le de bir sayılmıştır. İbnü'l-Kıftî, İdrîs'le ilgili şu görüşleri nakleder: Bazıları onun Mısır'da doğduğunu ve adının Hermesü'l-Herâmise olduğunu söylemektedir. Yunanca'da adı Ermis olup Arapça'ya Hermes olarak geçtiğini söyleyenler de vardır. İbrânîler ona Hanûh demektedir, bu isim Uhnûh olarak Arapçalaştırılmıştır. Allah kitabında onu İdrîs olarak adlandırmaktadır (Mustafavî, *et-Tahkîk*, "drs" md.; İbnü'l-Kıftî, s. 1-2). Bîrûnî, Hermes'e İdrîs de denildiğini, bazılarının Buda'yı Hermes olarak kabul ettiklerini nakleder (*et-Âşârü'l-bâkıye*, s. 206).

Müslüman müelliflerin hepsi İdrîs'in, Kitâb-ı Mukaddes'teki rivayete göre ebedî hayata ermiş olan veya Kitâb-ı Mukaddes dışı yahudi dinî literatürüne göre ölmeden cennete giren Hanok (Honoch) olduğunu kabul eder. Bu görüşü benimseyen ilk müellif Taberî'dir (*Târîh*, I, 170). Fahreddin er-Râzî (XXI, 233), Neseî (III, 265), İbnü'l-Esîr (I, 62) ve diğer müfessirler de İbrânîler'in Uhnûh'u ile müslümanların İdrîs'inin aynı kişi olduğunu söylemektedir.

İslâmî kaynaklarda Uhnûh, Batı dillerinde Enoch ve Henoah olarak zikredilen Hanok isminin aslı İbrânîce Hanok'tur. Hanok, Kitâb-ı Mukaddes'te dört farklı şahsın ve bir şehrin adı olarak geçer. Konuyla ilgili olan Hanok, Âdem oğlu Şit oğlu Enoş oğlu Ken'ân oğlu Mahalâlel'in oğlu Ya-

red'in oğludur (Tekvîn, 5/1-18). Tevrat'a göre İbrânîce'de "ders vermek, aydınlatmak" anlamlarına gelen Hanok (*EJd.*, VI, 793) altmış beş yaşında Metuşelah'in babası olur; daha sonra 300 yıl Allah ile yürür, oğulları ve kızları doğar ve toplam 365 yıl yaşar. Nihayet gözden kaybolur, çünkü onu Allah almıştır (Tekvîn, 5/21-24); şu halde o ölmemiştir (İbrânîler'e Mektup, 11/5). "Allah ile yürüdü" ifadesi bir övgü olup Hanok dışında sadece tûfan öncesi şahsiyetlerden Nûh için kullanılmıştır (Tekvîn, 6/9). Ahd-i Atik'in Katolikler'ce kutsal sayılan Siracide bölümünde (44/16; 49/14) Hanok'un rabbîn rızâsını kazandığı, yeryüzünden alındığı, ona benzer hiç kimsenin yaratılmadığı belirtilmektedir. Hanok, Âdem'den sonra yedinci nesildir (Yahuda'nın Mektubu, 14-16). Kendisinden öncekilere ve sonrakilere göre ömrü kısadır. Hanok'un semaya yükseltilmesi imtiyazı daha sonra Peygamber İlyâ'ya da bahşedilecektir (II. Krallar, 2/3, 5).

Hakkında Kitâb-ı Mukaddes dışında Talmud ve Midraş ile apokrif literatürde de bilgiler bulunan Hanok'un bir peygamber mi yoksa kutsal bir şahsiyet mi olduğu konusu yahudi âlimleri arasında tartışmalıdır. Aggadah'ta (yahudilerin Talmud ve Midraş'ın kıssalar, efsaneler, alıntılar, darbimeseller, folklorik temalar içeren bölümlerine verdikleri isim) Hanok, ölüm acısını duymadan cennete giren dokuz sadık insandan biri olarak gösterilir.

Yahudi kaynaklarındaki bilgilere göre Hanok, gizli bir yerde sadık bir insan olarak yaşarken bir melek kendisine gelir ve bu inzivâdan çıkıp Tanrı'nın yolunda gitmeleri için insanlara öğretmenlik yapmasını ister. Bunun üzerine Hanok 243 yıl öğretmenlik (peygamberlik) yapar ve bu dönemde dünya huzur ve barışla dolar; hatta bütün krallar ve prensler ona boyun eğer. İnsanoğluna yaptığı hizmetlere karşılık Tanrı onu gökte de meleklerin kralı yapmaya karar verir ve şimşek gibi savaş atlarının çektiği alev saçan bir arabayla kendisini semaya alır. Tanrı Hanok'a muhteşem bir elbise ve gözleri kamaştıran bir taç giydirir. Ona hikmetin bütün kapılarını açar ve kendisine "Metatron" (bütün semâvât sakinlerinin prensi ve başı) adını verir, bedenini bir şûleye dönüştürür, onu fırtına, kasırga ve gök gürlemesiyle kuşatır (*EJd.*, VI, 794).

Hanok, mistik yahudi grupları içerisinde kendisine büyük önem verilen bir şahsiyettir. Bu gruplara göre bazı melekler özel bir mazhariyete erişmiş olup bunların en başında Metatron yer alır. Böylece

o başmelektir ve diğerlerinin prensidir. Merkabah literatürüne göre Metatron, Hanok'un beşerlikten kurtulmuş ve meleklaşmış hali olup göğe alındıktan sonra orada insanların amellerinin kaydını tutmaktadır (*ER*, V, 118). Kabbalistler'e göre de altı harfle yazılmış olan Metatron Hanok'tur, fakat o yeryüzündedir. Zohar kitabına göre Hanok, Âdem'in nesillerinden her birinin kitapları gibi bir kitap sahibidir. Onun kitabı "hikmetin sırrı"dır (*EJd.*, XI, 1443-1446). Dünyanın sonuna doğru Hanok, Eliya (İlyâ, İlyâs) ile beraber "yol açıcı" ve "hazırlayıcı", dolayısıyla mehdî rolünü oynayacaktır. Bunlara göre Hanok melekleşince Metatron adını almış ve nûrânîleşmiştir. Eliya da ölmemiş, göğe çekilmiştir, fakat hâlâ beşerî formunu korumaktadır. Ancak Hanok ile Eliya'nın aynı şahıslar olup değişik isimlerle ifade edildiğini ileri sürenler de vardır (*a.g.e.*, VI, 793).

Hanok'la ilgili kaynaklardan biri de apokrif kabul edilen "Hanok'un Kitabı"dır. Üç farklı nüshası bulunan eserin Etiyopya dilinde yazılmış olanında Hanok iyi insanlarla Tanrı arasında bir aracıdır. Semavî bir yolculuğa çıkar ve bu yolculukta bütün yaratılışın sırlarına, unsurlarına muttali olur (*a.g.e.*, VI, 795-796). Slav dilinde kaleme alınmış olanda ise Hanok'un meleğin kanadında yedi feleği ziyareti anlatılır. O, yedinci kat semada Tanrı'yı arşa istivâ etmiş olarak müşahade eder, ayrıca "mühürlü kitaplar"ı da görür. Tanrı melek Vreveil'e, Hanok'a semanın ve arzın işleyiş düzenini ve diğer konuları anlatmasını, Hanok'a da bu anlatılanları 360 kitap içerisinde kaydetmesini emreder (*a.g.e.*, VI, 797-798).

Kur'an-ı Kerim'de yer alan, "Biz onu yüce bir mekâna yükselttik" (Meryem 19/57) ifadesinin neye delâlet ettiği hususunda farklı yorumlar yapılmıştır. Bazıları bunun İdrîs'in ruhunun kabzedildiği dördüncü veya altıncı kat sema olduğunu, bazıları bununla cennetin kastedildiğini, kimileri de ona peygamberlik verilmesinin ima edildiğini söylemişlerdir (Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XVI, 96; Fahreddin er-Râzî, XXI, 233; Neseî, III, 38).

Hz. İdrîs'in terzi olduğu, her iğne saplayışında "sühbânellah" dediği, akşam olduğunda yeryüzünde ameli ondan daha üstün hiç kimsenin bulunmadığı da İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir (İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, V, 236). "Biz onu yüce bir mekâna yükselttik" meâlindeki âyet açıklanırken kendisine hem peygamberlik hem de otuz sahîfe verilmesi yanında ka-

lemle yazı yazan, elbise diken, hesap ve yıldız ilmiyle meşgul olan ilk insanın İdrîs olduğu belirtilir (Fahreddin er-Râzî, XXI, 233).

İdrîs bazan İlyâ (İlyâs) ile aynı kişi sayılmıştır. Nitekim Abdullah b. Mes'ûd'dan nakledildiğine göre, "İlyâs da şüphe yok ki gönderilmiş peygamberlerdendi" (es-Sâffât 37/123) meâlindeki âyetin tefsirinde İbn Mes'ûd ile İbn Abbas, İlyâs ile İdrîs'in aynı kişi olduğunu söylemişlerdir. Hatta İkrime bu âyetin İbn Mes'ûd mushafında, "İdrîs de şüphe yok ki gönderilmiş peygamberlerdendi" şeklinde yazılı olduğunu nakleder (*Tecrid Tercümesi*, IX, 88).

Nebî İdrîs'in uzun boylu, beyaz tenli, geniş göğüslü, iri karınlı, iri kemikli, vücudu hafif kıllı, gür saçlı, ince sesli, yumuşak sözlü, kısa adımlı olduğuna dair rivayetler vardır (İbn Kuteybe, s. 10; Köksal, s. 79).

Taberî'nin naklettiğine göre Allah ona peygamberlik verdiğiinde Hz. Âdem 622 yaşında idi. Âdem ve Şit'ten sonra âdemoğlundan ilk peygamber odur. Allah ona otuz sahife vermiştir. Kâbilogulları'na peygamber olarak gönderilmiş, kavmine tebliğde bulunup hak yola davet etmiş, onlardan Allah'a itaat etmelerini, şeytana karşı çıkmalarını istemiş, fakat kavmi onu dinlememiştir. İbn İshak'ın naklettiği bir rivayette ise Yared oğlu Uhnûh'un almış beş yaşında Heddâne ile (Eddâne) evlendiği ve bu evlilikten Metuşelah adlı bir oğlunun olduğu belirtilir. Aynı rivayete göre Uhnûh semaya ref'edilmeden önce yerine oğlunu bırakmıştır (Taberî, *Târîh*, I, 169-173).

Hız İdrîs'e ilâhî bilgileri ihtiva eden otuz sahife indirilmiştir. O, Âdem'in ve Şit'in sahifelerini de kalbinin üzerinde taşırdı. Remil ilmi, hey'et, nücüm, hesap, tıp, nebatların sırları, garip sanatlar, yazı yazmak, dikmiş dikmek, terazi kullanmak gibi meslek ve sanatları İdrîs icat etmiştir. Sahifelerinde semavî sırlar, rûhânîlere hükmetmenin yöntemleri, varlıkların özellikleri gibi konulara dair bilgiler vardı. Çok sayıda talebesi olan İdrîs, yeryüzünde ilk defa demiri keşfedip ondan aletler yapmış, ziraatı geliştirmiş, deri ve kumaşlardan elbise dikmiştir (İbnü'l-Esîr, I, 54; Nişancızâde, I, 124-128). Yıldızlar ve hesap ilmiyle ilk meşgul olan kişi olduğu için Yunanlı hakimler ona "Hermesü'l-hakîm" (Hermesü'l-Herâmise) demişlerdir (İbnü'l-Esîr, I, 54-55, 59-60; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 99-100).

İdrîs'in kimliği konusunda en çok ilgi çeken hususlardan biri de onun yarı efsanevî bir şahsiyet olan Hermes'le ilgisidir. İslâmî kaynaklarda üç Hermes'ten söz edilmekte olup her biri değişik özelliklere sahiptir. Bunlar Hermes (Hermesü'l-Herâmise), Bâbilli Hermes ve Mısırlı Hermes'tir. Birinci Hermes hakkındaki rivayetler İdrîs'e dair anlatılanlara benzemekte, bazılarınca bunun Uhnûh ve İdrîs'le aynı kişi olduğu kabul edilmektedir. Bu Hermes, gökler hakkında bilgiye sahip olan ve insanlara tıp konusunda bilgiler veren ilk insandır. Onun harflerin ve yazının mücidi olduğuna, insanlara giyinmeyi öğrettiğine de inanılır; ilk defa Allah'a ibadet etmek için evler bina etmiş, Nûh tûfanını haber vermiştir (Seyyid Hüseyin Nasr, s. 151-152; Kılıç, s. 49).

İdrîs nebî motifi, gerek tasavvuf ve teke şiirinde gerekse divan ve halk edebiyatlarında geçmekte, Hz. İdrîs'in semaya urucu, "Biz onu yüce bir mekâna yükselttik" âyetine (Meryem 19/57) dayandırılmakta ve mi'râciyyelerin çoğunda onun urucuna temas edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mustafavî, *el-Taḥkîk*, "drs" md.; *Tâcû'l-'arûs*, "drs" md.; *Kâmus Tercümesi*, "drs" md.; *Müşned*, III, 148, 260; IV, 207, 209; V, 143, 144; Buhârî, "Şalât", 1, "Bed'ü'l-halk", 6, "Enbiyâ", 4, 5, "Tevhîd", 37; Müslim, "İmân", 259, 263, 264; Tirmizî, "Tefsîrü'l-Kur'ân", 19/3; Nesâî, "Şalât", 1; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Sâvî), s. 10; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Beyrut 1984, XVI, 96-97; a.mlf., *Târîh* (Ebü'l-Fazl), I, 169-173; Sa'lebî, *'Arâisü'l-mecâlis*, Beyrut 1985, s. 49-50; Bîrûnî, *el-Âşârü'l-bâkiye* (nşr. C. E. Sachau), Leipzig 1923, s. 206; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, İstanbul 1984, III, 30, 38, 265; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), II, 513; Mevḥûb b. Ahmed el-Cevâlikî, *el-Mu'arreb* (nşr. F. Abdürrahîm), Dimaşk 1410/1990, s. 102-103; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gâyb*, XXI, 233; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 54-55, 59-62; İbnü'l-Kiftî, *İḥbârü'l-ulemâ'* (Lippert), s. 1-7; Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, İstanbul 1303, II, 40; Rabgûzî, *Kısasü'l-enbiyâ: The Stories of the Prophets* (nşr. ve trc. H. E. Boeschoten v.dğr.), Leiden 1995, I, 40-43; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, V, 236; a.mlf., *Kısaşü'l-enbiyâ*, I, 101-103; a.mlf., *el-Bidâye*, Beyrut 1981, I, 99-100; Firûzâbâdî, *Beşâ'ir* (nşr. M. Ali en-Neccâr), Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-ilmîyye), VI, 51-52; *Tecrid Tercemesi*, IX, 88-89; Muhammed b. Muhammed Altıparmak, *Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî* (s.nşr. Sabri Yılmaz), İstanbul 1985, I, 220; Ni'metullah el-Cezâirî, *Kısaşü'l-enbiyâ* (nşr. Hasan Akil), Beyrut 1417/1997, s. 81-89; Nişancızâde, *Mir'ât-ı Kâinat* (s.nşr. A. Faruk Meyan), İstanbul 1987, I, 124-128; Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefa*, İstanbul 1386/1966, I, 17-18; E. Palis, "Henoch", *DB*, III/1, s. 593-594; J. Horowitz, *Koranische Untersuchungen*, Berlin-Leipzig 1926, s. 88; D. Sidersky, *Les origines des légendes musulmanes dans le Coran et dans les vies des*

prophètes, Paris 1933, s. 21; C. C. Torrey, *The Jewish Foundation of Islam*, New York 1933, s. 70-72; A. Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'ân*, Cairo 1938, s. 51-52; Abdullah Aydemir, *Tefsîrde İsrâiliyyât*, Ankara 1979, s. 278-281; Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler*, Ankara 1987, s. 247-248; Seyyid Hüseyin Nasr, *İslâm'da Düşünce ve Hayat*, İstanbul 1988, s. 151-153; Mahmut Erol Kılıç, *İslam Kaynakları Işığında Hermes ve Hermetik Düşünce* (yüksek lisans tezi, 1989), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 25-33, 36-50; Hasan el-Levâsânî, *Tevârihu'l-enbiyâ*, Beyrut 1404/1984, s. 21-26; M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, Ankara 1993, s. 79-84; Ahmet Lütfi Kazancı, *Peygamberler Tarihi*, İstanbul 1997, I, 79-90; P. Casanova, "İdrîs et 'Ouzair", *JA*, CCV (1924), s. 356-360; A. J. Wensinck, "İdrîs", *IA*, V/2, s. 933-934; G. Vajda, "İdrîs", *EP* (Fr.), III, 1056-1057; Nahum M. Sarna – David Flusser – Haïm Z'ew Hirschberg, "Enoch", *EJd.*, VI, 793-794; Yehoshua M. Grintz, "Enoch, Ethiopic Book of", a.e., VI, 795-797; Shlomo Pines, "Enoch, Slavonic Book of", a.e., VI, 797-799; Gersham Scholem, "Metatron", a.e., XI, 1443-1446; S. D. Fraade, "Enoch", *ER*, V, 116-118.

ÖMER FARUK HARMAN

İDRİS İ (إدريس)

İdrîs b. Abdillâh b. el-Hasen
b. el-Hasen b. Alî b. Ebî Tâlib
(ö. 177/793)

İdrîsiler hânedanının kurucusu
(789-793).

Doğumu, çocukluğu ve gençliği hakkında bilgi yoktur. Âlim bir kişi olan babası Abdullah b. Hasan, Emevîler'in son zamanlarında ve Abbâsiler'in kuruluş döneminde Medine'deki Ehl-i beyt mensuplarının reisiydi.

Ehl-i beyt mensuplarından Sâhibü Fah diye meşhur olan Hüseyin b. Ali, Abbâsî Halifesi Hâdî-İlelhak zamanında Küfe'de halifelliğini ilân etti. Küfe'den Horasan'a, oradan da Medine'ye geçip etrafına birçok kimse topladı. Aralarında Abdullah b. Hasan'ın oğullarından İdrîs ve Yahyâ'nın da bulunduğu Ehl-i beyt'e mensup bazı kimseler de ona katıldı. Yaklaşık 300 kişilik silâhlı bir kuvvetle, Mekke yakınlarında bulunan ve bugün Şühedâ diye anılan Fah vadisine giden Hüseyin b. Ali, Abbas b. Muhammed kumandasındaki Abbâsî ordusuyla yapılan savaşta (8 Zilhicce 169/11 Haziran 786) öldürüldü; Yahyâ b. Abdullah Deylem'e kaçarken İdrîs b. Abdullah, hizmetkârı Râşid ve Mağribli hacıların yardımıyla Kızıldeniz'i geçerek önce Nûbe'ye, oradan Ali b. Süleyman el-Hâşimî'nin vali olarak bulunduğu Fustat'a geçti. Burada posta teşkilâtının başında